

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE GİRİŞİNİN DİN BOYUTU

(SEMPOZYUM)

17 - 19 Eylül 2001

DÜZENLEYEN

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI İŞBİRLİĞİ
İLE
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ANKARA - 2003

HADİS KAYNAKLARINDAKİ EHL-İ KİTAB'LA İLGİLİ YÖNLENDİRMELER

Yrd. Doç. Mirza TOKPINAR*

GİRİŞ

Avrupa Birliği'ne girişin dini boyutu ile ilgili olarak güvenilir sonuçlara varabilmek için İslâm'ın ikinci kaynaklarından olan hadislere baş vurmak gerekmektedir. Bu başvuru esnasında, hadis kaynaklarımızda aktarılan her türlü rivayeti değil, bunlardan Hz. Peygambere ait olanlar ile, sahabe, tabiin ve diğer şahıslara ait söz ve davranışları aktaran rivayetler ayrı ayrı ele alınmalı, bunlardan da güvenilir bir şekilde zamanımıza ulaşanlar sahih ile bu özelliğe sahip olmayanlar ayrı değerlendirilmelidir. Biz tebliğimizde güvenilir kabul edilen rivayetleri ele aldık, ancak hadis ilmi ile meşgul olanlarca çok iyi bilindiği gibi, kaynaklarımızda hadis diye rivayet edilen sözlerin hepsi Hz. Peygambere ait olmadığı gibi, O'na ait olanların da hepsi bağlayıcı değildir, ayrıca hepsi doğru anlaşılmalı da değildir. Göz önüne alınması gereken bu genel ilkelere dikkat çektikten sonra, hadis kaynaklarımızdaki Ehl-i Kitab'la ilgili rivayetlere geçebiliriz. Söz konusu rivayetlerin aşağıdaki şekilde gruplandırılması mümkündür:

1. Ehl-i Kitab Hakkında Hz. Peygambere ait sözler.
2. Sahabenin Ehl-i Kitab'a karşı tutum ve tavrını aktaran metinler.
3. Sahabe sonrası dönemde Ehl-i Kitab'a karşı oluşmuş tutum ve tavrı aktaran metinler.

Biz tebliğimizde 2. ve 3. maddelerde belirtilen sahabe ile ilgili ve onlardan sonraki dönemlerde oluşan tutum ve tavrı aktaran metinleri değil, bizzat Hz. Peygamber tarafından söylenen sözlerden güvenilir rivayetleri söz konusu edeceğiz. Çünkü bu rivayetler ve bunların dışındaki metinler bir arada ele alınırsa tebliğin sınırları aşılmış olur.

Hz. Peygamberin Ehl-i Kitabla ilgili sözlerinin içerik bakımından iki kategoride olduklarını görmekteyiz:

- A. Ehl-i Kitab'la ilgili kıssaları aktaran hadisler
- B. Ehl-i Kitab'a uymayı yasaklayan hadisler.

A. EHL-İ KİTAB'LA İLGİLİ KISSALARI AKTARAN HADİSLER:

Tebliğimizde kıssalardan uzun uzun söz etmeyeceğiz. Çünkü bunları gerektiği gibi ele almak ve sempozyumumuzla ilişkisi üzerinde düşünmek, gerekli sonuçlara ulaşmak ve işe yarar bilgiler üretmek çok uzun çalışmalarını gerektirmektedir. Ay-

*Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

rica mutlaka değinmemiz gereken husus da üzülererek belirtelim ki, hadislerden kıssaları ihtiva eden metinler İslâm Tarihi boyunca gerektiği gibi ele alınmamış ve önemli bir kısmı da doğru anlaşılammıştır. Fakat her şeye rağmen genel hatlarıyla söyleyebileceğimiz bir takım önemli hususlar bulunmaktadır. Bunları şöylece özetleyebiliriz:

Hz. Peygamber, kıssacı değildi ve kıssacıları yeren açıklamaları bulunmaktadır.¹ Ancak O, sahabesini bir takım dini hususlarda uyarmak, onların dine bağlılıklarını güçlendirmek, İslâm'ın yasaklarına riayet edilmesini, dini pratiklere devamı sağlamak gibi bir takım amaçlarla bazı Ehl-i Kitab kıssalarını aktararak hatırlatmalarda bulunmuştur. Bu kıssaları hadis kaynaklarımızda çeşitli bölümlerde, daha çok peygamberlerin kıssalarına tahsis edilen bölümlerde görmekteyiz. Ayrıca ibadetlere teşvik ve muamelat hakkında dile getirildiklerini, özellikle de dini kavrayış ve algılayışla ilgili hususlarda açıklayıcı birer mesel olarak kullanıldıklarını tespit etmekteyiz.

Hz. Peygamberin Ehl-i Kitab hakkında naklettiği bu kıssaların aktarıldığı hadislerin tamamını ele alarak amaçlarını ve İslam'ı tebliğde yürüttükleri işlevi tam olarak tespit etmek için ayrı bir çalışma gerekir ise de biz bu söylediklerimize ek olarak şunları da tespit edebiliriz:

- Müslümanları İslâm'a bağlanmaya teşvik etmek,
- İslâm'ın doğru ve iyi anlaşılmasını sağlamak,
- Allah'ın koyduğu yasalara uymayanların akıbetlerinin ne kadar kötü olduğunu açıklamak,
- Allah'ın emirlerini tutmayanların nasıl cezalandırıldıklarını anlatmak,
- Allah'ın sıfat ve fiilleri hakkında bilgi vererek insanlara Allah'ı tanıtmak,
- Dini gerektiği gibi yaşamanın gerekliliğine vurgu yapmak, dinde ileri gidilmesini yasaklamak,
- İslâm'a inananlarda doğru din anlayışı ve İslâm zihniyeti oluşturmak,
- Allah'ın ve peygamberlerinin insanları hidayete davet etmekle insanlara sundukları iyilik ve güzellikleri kavratmak,
- Terğib-terhib terimleri ile de ifade edilen, dini emir ve yasalara riyeti sağlamaya dönük olarak Allah'ın azabıyla korkutmak, lütuf ve rahmetiyle ümitlendirmek,
- Bütün bu hususlarda yanlış davranışa sapanların düştüğü durumlara Müslümanların düşmemesi için onları uyarmak.

Sempozyumumuzla ilişkisi bakımından ise bu kıssalar hakkında kısaca şu tespitlerde bulunabiliriz: Bu kıssalardaki ifadeleri incelediğimizde Hz. Peygamberin Ehl-i Kitab'a karşı düşmanca bir tavrından söz etmek mümkün değildir. O Müslü-

¹ Mücteba Uğur, Va'z, Kıssacılık ve Hadislerde Kussas, AÜİFD XXVIII, ss. 191-326, Ankara, 1986.

manları da Ehl-i Kitab'a karşı düşmanlığa teşvik etmemiş, getirdiği dinin gereği gibi anlaşılması, kendinden önce geçen peygamberlere inananların düştükleri yanlışlara, kendi inananlarının düşmemesi için bu kıssalar aracılığıyla onları uyarmıştır.

Hadislerde geçen kıssaların bağlayıcılıkları/ hüküm ifade edip etmedikleri tartışılmış, bunlardan bir kısmından bazı hükümler de istinbat edilmiştir. Ancak genel eğilim bunlardan hüküm istinbatına pek taraftar olunmaması şeklinde gerçekleşmiş, asıl önemlisi de bu kıssalar aracılığıyla aslında dini bir idrak, bir mantalite kazandırılmak istendiği kavranılamamış, dolayısı ile kıssalardan gerektiği gibi istifade edilememiştir. Bu kıssalara dayanarak Avrupa Birliğine dahil toplumlarla hem devletlerarası, hem de bu toplumlara mensup insanlarla birebir ticari ve beşeri ilişkiler kurulmasını yasaklayıcı bir kural belirlemek mümkün değildir.

Kıssalardan bir kısmında Hz. Peygamber bazen kıssayı anlatmamış, yalnızca işaret etmiştir. Bir örnek vermek gerekirse perukla ilgili hadis bunlardandır.

Buhârî (256/870), Sahih'inde takma saç kullanmayı yasaklayan şöyle bir hadis rivayet eder:

"*Humejd b. Abdurrahman'dan rivayet edildiğine göre O, Muaviye b. Ebû Süfyan'ı hac yaptığı yıl minber üzerinde hutbe okurken işitmiştir. Muaviye, bir muhafız askerinin elinde bulunan bir tutam saç demetini (peruk) alıp: Medineliler! sizin âlimleriniz nerede? Ben Hz. Peygamberden işittim, O, şu elimdeki gibi saçları takmaktan men ediyor ve: "İsrâil oğulları, kadınları takma saç kullandıkları için helak olmuşlardır" diyordu, demiştir*".²

Muaviye'nin yasaklandığını belirttiği saç, rivayetlerde, "*kubbe, hirka, kussa*" lafızlarıyla ifade edilmekte, şarihler bunları, "saça ilave edilen saçlar/ takma saç", olarak açıklamaktadırlar.³

Medineli kadınların yaygın bir şekilde peruk taktıklarının anlaşıldığı bu metinde sahabenin tavrına, özellikle de sahabenin önemli bir kısmı hem de alimleri hayatta iken böyle bir uygulamanın sürdürülmesine dikkat edilmeli ve peruk konusu daha iyi değerlendirilmelidir.

Bu metinler dikkatle incelenecek olursa, neredeyse hepsinde yasaklamanın Yahudi geleneği ile ilgili oldukları görülecektir. Bu durumda da yasaklanan perukun, her türlü peruk değil, yalnızca Yahudi kadınlarının kullandıkları, **onların din-**

² Buhârî, el-Câmiu's-Sahih, el-Enbiyâ, 54 (IV, 149), İstanbul-1981. Ayrıca bk. Buhârî, a.g.e., el-Enbiyâ, 54 (IV, 153); el-Libâs, 83 (VII, 62); Müslim, el-Câmiu's-Sahih, el-Libâs ve'z-Zîne, 33, Had. No: 121 (III, 1679), nşr. Muhammed Fuad Abdülbâki, Beyrut 1955; Ebû Davud, Sunen, et-Teraccul, 5, Had. No.:4167 (II, 476), Beyrut 1988 ; Tirmizî, Sunen, el-Edeb, 32, Had. No: 2781 (V, 104), nşr. A. Muhammed Şakir-M. Fuad Abdülbâki-İ. Atve Avd, Kahire 1937-1965; Nesâî, Sunen, ez-Zîne, 21, (VIII, 144), Beyrut 1988.

³ Nevevî, *el-Minhâc fî Şerhi Sahihi Muslimi'bnî'l-Haccâc*, XIV, 108, Beyrut 1972; Suyutî, *Zehru'r-Rubâ ale'l-Muctebâ*, VIII, 144, Beyrut 1988 .

lerinde özel anlamı bulunan belli şekildeki peruk olduğu anlaşılacaktır. Burada yasağa esas olan husus, Yahudi dini geleneğine benzemedir. Yasaklanan bu peruğun o zaman şekli nasıldı bilemiyoruz ancak, bugün peruğun her dini grupta din-den kaynaklanan bir kutsallık inancıyla değil de, başka nedenlerle kullanılması sebebiyle, Yahudiliğe veya başka dinlere özentiden kaynaklanmayan bir davranışla peruk takmanın bir sakıncası olmamalıdır.

Esasen Muâviye'nin tepkisinin kaynağını siyasî polemikte aramak daha doğru olur. Çünkü Medine halkı, Abdullah b. Zübeyr'in liderliğinde ona çok zorluk çıkarılmıştır. Muâviye'nin bu olaydaki tavrı da göstermektedir ki, Muâviye ve taraftarları ile Medineliler arasında sünnete en uygun davranışın kimde bulunduğu, gerçek Müslümanın kim olduğu yolunda bir tartışma ve kamuoyunda yer edinme yolunda bir çeşit yarış vardır. Muâviye siyaseti gerçeği, peruk konusunu istismar etmekte ve kendisinin İslâm'a ve sünnete güya Medinelilerden daha çok dikkat ettiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Halbuki Dâru's-Sunne/ sünnetin vatanı olarak bilinen Medine'de yüzlerce sahabî bulunmakta ve peruk konusundaki hükmü, elbette kendilerinden yıllar sonra İslâm'a giren Muâviye'den daha iyi bilmektedirler. Kısaca onlar, peruğun hükmü konusunda Muâviye gibi düşünmediklerinden hanımlarına bu konuda bir uyarıda bulunmamışlardır. Bu nedenle Medineli hanımlar da çekinmeden peruk kullanmışlardır. Çünkü sahabenin uygulamasının peruk yasaklamak şeklinde olmaması, peruk takmanın hükmünün sahabe tarafından, Yahudi din adamlarının adeti olan özel türde bir peruk takmanın haram olduğu şeklinde anlaşıldığını göstermektedir.

B. EHL-İ KİTAB'A UYMAYI YASAKLAYAN HADİSLER

I. YASAĞIN AMACI VE NİTELİĞİ

Hz. Peygamberin yasaklama konularındaki tutumunun özünü belirleyebileceğimiz ve konumuzu teşkil eden, Yahudi ve Hristiyanlara uymayı yasaklama şeklinde ele aldığımız hadislerde yasaklama:

" h â l i f û h u m/ onlara muhalefet ediniz/ uymayınız" ve

" l â t e ş e b b e h û/ onlara benzemeyiniz." lafızlarıyla ifade edilmektedir.

Muhalefet, mufâale çekim kalıbındadır, birisinin yerine geçmek, muvafakat etmemek, iki kişi ayrı ayrı yollara gitmek demektir.⁴ Teşebbuh ise, tefe'ul çekim kalıbındadır, benzemek ve bir iş hakkında muvafakat etmek manasındadır.⁵

Subkî (1352/1933), muhalefet etmenin emredilmesini, benzemenin yasaklanması olarak anlamakta,⁶ Munâvî (1031/1622) de, benzemenin yasaklanmasını,

⁴ Asım Efendî, Kamus Tercümesi, III, 576 , İstanbul 1304-1305.

⁵ İbn Manzûr, Lisânul-Arab, XIII, 503 Beyrut 1955-1956.

⁶ Subkî, el-Menhel, V, 42, yy. 1974.

muhalefet etmenin emredilmesi şeklinde açıklamaktadır.⁷ Bu açıklamaların ışığında görülmektedir ki, her iki grup hadis, sonuçta aynı anlamda, birleşmektedir. Münâvî bunu açık bir şekilde ifade etmiş ve bu hadislerin anlamını Ehl-i Kitab'dan "farklı olmak" şeklinde yorumlamıştır.⁸ Bizce de bu isabetli bir yorumdur.

Benzeşme, kültürel etkilenmelerin başlamasında önemli yer tutmaktadır. Bu da dış görünüşle ilgili konularda daha kolay gerçekleşmektedir.⁹ İşte Hz. Peygamberin bu konudaki yasaklamaları, kendine özel kültürü olan bir İslâm toplumu oluşturmaya ve oluşacak bu kültürü sonraki yıllarda korumaya yöneliktir.

İbn Haldun (808/1406), bir toplumda benzeme ve taklidin başka toplumu örnek alma ve onların maddi kültürünü oluşturan geleneklerine uyma ile başladığını belirtir. Endülüste Müslümanların Avrupalıları böyle taklit ederek yıkıldıklarını ve istilaya uğradıklarını tespit eder.¹⁰

Hz. Peygamber bu türden uyarılarını yalnızca Ehl-i Kitab hakkında yapmamıştır. O bağımsız bir İslâm kültürü oluşturmak için çalışmış ve bu doğrultuda mecusî ve müşriklere muhalefet etmeyi de emretmiştir. Bunlardan birisi şöyledir:

Ebû Hurayra'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

*"Bıyıkları kısaltınız, sakalları bırakınız, Mecusîlere muhalefet ediniz".*¹¹

Müşriklere muhalefet etme de emredilmiştir. Bu konu da Buhârî, Abdullah b. Ömer'den şu hadisi rivayet etmektedir:

*"Abdullah b. Ömer'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Müşriklere muhalefet ediniz, sakalları bırakıp bıyıkları kısaltınız..."*¹²

Hz. Peygamberin bu hadislerle, mecusî ve müşriklere benzemeyi yasakladığını ve onlara muhalefet etmeyi emrettiğini görmekteyiz.

Hz. Peygamberin başka toplumlara benzememe ve muhalefet etme konularındaki emirlerinde hareket noktasının, başka din mensuplarının dinlerinden kaynaklanan ve dini nitelikli geleneklerinde, başka bir deyişle **dini sembolleri olan davranışlarda** Müslümanların onları taklit etmemesini sağlamaya yönelik olduğu gö-

⁷ Münâvî, Feyzu'l-Kadir, VI, 104, Beyrut ty. Tayyip Okıç, "hâlifûhum" emrini, "onlara uymayınız" şeklinde tercüme etmektedir, bk. Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler, s. 167, İstanbul 1959; Georges Vajda ise aynı ifadeyi Fransızca'ya "ne faites pas comme eux/ onlar gibi yapmayınız" diye tercüme etmiştir. Bk. Juifs et Musulmans Selon Le Hadit, Journal Asiatique, Tome, CCXXIX, p. 63, Paris 1937.

⁸ Münâvî, a.y.

⁹ Mümtaz Turhan, Kültür Değişmeleri, s. 124, İstanbul 1987; Erol Güngör, Dünden Bugünden, s. 166-167, İstanbul 1987.

¹⁰ İbn Haldun, Mukaddime, I, 375-376, trc. Zakir Kadirî Ugan, İstanbul 1988.

¹¹ Ahmed b. Hanbel, Musned, II, 366, Beyrut 1985. Ayrıca bk. Muslim, el-Câmiu's-Sahih, et-Tahâret, 16, Had. No: 259 (I, 222); Ebû Davud, Sunen, et-Teraccul, 16, Had. No: 4199 (II, 483); Nesâî, Sunen, ez-Zîne, 2, Had. No: 5042, 5043 (VIII, 129).

¹² Buhârî, el-Câmiu's-Sahih, el-Libâs, 63 (VII, 56); Muslim, el-Câmiu's-Sahih, et-Tahâret, 16, Had. No: 259 (I, 222).

rılmektedir. Yoksa söz konusu emir ve yasaklamalar her türlü davranış ve görünüşteki benzemeyi yasaklamakla ilgili değildir. Zaten hangi dine mensup olurlarsa olsunlar insanların hiç bir şekilde birbirlerine benzemeyeceklerini düşünmek mümkün değildir.

Ayrıca *teşebbuḥ*'la yasaklanan benzemede eğer hadis lafzen rivayet edilmiş ise, kelimenin bu çekim kalıbında bir nüansı bulunmaktadır. Bu kalıptaki fiil/ *tefe-eul*, öznenin özel çabasını ifade eder, o zaman da söz konusu metinlerde yasaklanan davranış "benzeme" değil, "benzemeye çalışma" ve bu hususta özel gayret sarf etme olur.

Bu arada, ilim çevrelerince çok bilinen ve Ehl-i Kitab'a benzemeyi yasakladığı sanılan "*Men teşebbehe bikavmin fehuve minhum/ kim bir kavme benzerse o da onlardandır*" hadisinin, sanıldığı gibi maddi kültürdeki benzemeye ilgisi olmadığını, bu hadisle İslâm ve Hz. Peygambere karşı savaşarak düşmanlık eden müşriklerin kastedildiğini ve bazı müşrik kabileleri savaşa teşebbüs etmemeleri için tehdit maksadıyla söylendiğini belirtmeliyiz.¹³

Konumuzu oluşturan hadislerin, hedefleri ve toplumda etkilerinin ne olacağı, nasıl bir toplumsal yönlendirme içerdikleri bakımından Sosyoloji ve Sosyal Psikoloji uzmanlarınca incelenmesi gerekmektedir. Ancak her ne kadar bizim alanımız olmasa da, genel kabul görmüş bazı esaslar çerçevesinde, muhalefet etme emrini de yukarıda tespit ettiğimiz gibi farklı olma ve benzememe şeklinde değerlendirerek, önemli sandığımız birkaç noktaya işaret etmekte yarar görüyoruz.

Her şeyden önce belirtmeliyiz ki, Hz. Peygamberin, Yahudi ve Hıristiyanlara benzemeyi yasakladığı ve muhalefet etmeyi emrettiği sözlerindeki temel özellik bilimsel ifadesiyle "ters tepki ile uymama" değil, kanaatimizce Sosyal Psikolojideki "bağımsız uymama"dır.¹⁴ Çünkü bu konudaki hadislerde emredilen davranış, bilgisizce verilmiş bir karar olmayıp arkasında, bazı ayetler ile bir kısmını az önce zikrettiğimiz ve burada zikretmediğimiz başka hadislerle gösterilen doğrultuda oluşturulmuş bir tutum bulunmaktadır. Başka bir deyişle Hz. Peygamberin bu hadislerle ortaya koymağa çalıştığı anlayış, bir kin veya düşmanlık sonucu doğmuş değildir. O'nun, hedefine ulaşmak isterken, inananlarını başka etkilerden koruyup sosyal kişilik kazandırma, ilan ettiği evrensel ve dinî değerlerin başka yanlış ve kabul edilemez geleneklerle karışmamasını sağlama, bunların ilk saflığı ve doğruluğu ile insanlar tarafından anlaşılabilir yaşanmasına çalışma düşüncesinden kaynaklanmaktadır. O, muhalefeti emredip benzemeyi yasaklarken, Müslümanları "biz şuuru" ulaştırmayı,¹⁵ Yahudi ve Hıristiyanlardan dinî farklılıklar kadar, sosyal farklılıkların

¹³ Bk. Mirza Tokpınar, *Başka Toplumlara Benzemeyi Yasaklayan Hadisin Anlamı Üzerine Bir İnceleme*, (yayınlanmamış makale).

¹⁴ "Bağımsız uymama" hakkında bilgi için bk. Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, s. 69-75, İstanbul 1979.

¹⁵ "Biz şuuru" hakkında bilgi için bk. Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji*, s. 197, Ankara 1982.

da bulunmasını sağlamayı ve "benzeşme"¹⁶ sonucunda doğacak kültür ve toplumsal kişilik kaybını engellemeyi, Müslümanlar arasında bir "bütünleşme/ integrasyon"¹⁷ temin etmeyi amaçlamıştır. Nitekim pek çok hadiste karşılaştığımız "*Leyse minnâ.../ ...bizden değildir*"¹⁸ ifadeleri bu amacı açık bir şekilde göstermektedir.

Ayrıca bu konudaki emir ve yasakların bir çeşit "sosyal norm"¹⁹ oluşturduklarını da görmekteyiz. Dinin manevi kültüre temel teşkil ettiği, müşterek bir kültür olmadan uyumlu bir cemiyetin olamayacağı da açık olduğuna göre,²⁰ Hz. Peygamberin bu uyarılarının ne kadar yerinde olduğu, özellikle zamanımızda daha iyi anlaşılmaktadır. Amiran Kurtkan, sözünü ettiğimiz hususlarla ilgili olarak şöyle demektedir:

*"Her cemiyet, terbiye, taklit ve telkin vetireleri ile kendi taleplerine, kendi doğru ve yanlış standartlarına, örflerine, müesseselerine ve kıymet hükümlerine uygun düşen davranışları benimsetmek suretiyle alâka ve tutumlarını belirli tarzda geliştirdiği bir âza tipi yaratır."*²¹

İşte başka dinlerin mensuplarının dinlerinin sembolü olan davranışlarında onları taklit etmeyi yasaklarken Hz. Peygamber, bu tanımla belirtilen bir toplum oluşturma gayreti içinde olmuştur. Ayrıca benzeşme, kültürel etkilenmelerin başlamasında önemli yer tutmaktadır. Bu da dış görünüşle ilgili konularda daha kolay gerçekleşmektedir.²² Hz. Peygamberin konuyla ilgili yasaklamaları, İslâm kültürünü korumaya, o dönem söz konusu olduğuna göre daha doğru bir ifadeyle, kendine özel kültürü olan bir İslâm toplumu oluşturmaya yöneliktir.

Bütün bunlardan başka, söz konusu emir ve yasaklarında Hz. Peygamber, ifade etmeye çalıştığımız amaca ulaşmak için bölgede yoğun bir şekilde bulunan Ehl-i Kitap kültürünün etkisinden toplumu kurtarmaya çalışmıştır. Çünkü toplum onları kendilerinden üstün görüyor ve İbn Haldun'un yukarıda naklettiğimiz ifadelerinde belirtildiği türden bir özentî içinde bulunuyordu.²³ Öyle ki, Müslümanlar karşılaştıkları bir takım sıkıntılardan kurtulmak için zaman zaman onlardan yardım istiyorlardı. Mesela bebeği yaşamayan kadınların, eğer bebek yaşarsa onu Yahudiliğe adayacaklarını belirterek çare aramaları bu tutumdan kaynaklanıyordu.²⁴

¹⁶ "Benzeşme" hakkında bilgi için bk. Sulhi Dönmezer, a.g.e., s. 198-200.

¹⁷ "Bütünleşme" hakkında bilgi için bk. Amiran Kurtkan, Genel Sosyoloji, s. 285-295 ; Sulhi Dönmezer, a.g.e., s. 183.

¹⁸ Bk. Nebhânî, el-Fethu'l-Kebir, III, 67-68, Beyrut ty.

¹⁹ "Sosyal Norm" hakkında bilgi için bk. Amiran Kurtkan, a.g.e., s. 223.

²⁰ Ziya Gökalp, Makaleler, IX, 28 Haz. Şevket Beysanoğlu, İstanbul 1980; Mümtaz Turhan, Garplılığın Neresindeyiz, s. 408-409 İstanbul 1980; Amiran Kurtkan, a.g.e., s. 33.

²¹ Amiran Kurtkan, Genel Sosyoloji, s. 136.

²² Mümtaz Turhan, Kültür Değişmeleri, s. 124; Erol Güngör, Dünden Bugünden, s. 166-167.

²³ Ebû Davud, a.g.e., en-Nikâh, 46, Had. No: 2164 (I, 656), el-Cihâd, 126, Had. No: 2682 (II, 65); İbn Hişam, es-Sıratu'n-Nebeviyye, 225; M. Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 33-34, trc.M. Rami Ayas-Azmi Yüksel, ankara 1986.

²⁴ Ebu Davud, a.g.e., el-Cihad, 126, Had. No: 2682 (II, 65).

Bu bakımdan yeni kurulmakta olan İslâm toplumunu söz konusu özentiden kurtarmak ve kültürel bağımsızlık kazandırmak mutlaka gerekliydi. Bilindiği gibi Hz. Peygamber ilk Müslümanlar olarak sahabeyi yetiştirmekteydi. O, her ne kadar İslâm'ı bütün saflığı ve sadeliğiyle anlatıyor idiyse de, İslâmî ahkâm henüz bütünüyle tamamlanıp oluşmadığı için sahabe, bazı İslâm öncesi adetlerini sürdürüyordu.²⁵ Hz. Peygamberin, onları bu davranışlardan kurtarması gerekiyordu. Çünkü Hz. Musa'dan kendilerine bir takım putlar tayin etmesini isteyen Yahudilerin durumuna²⁶ düşmelerini istemiyordu. Bazı uygulamalarında ashabının İslâm'a yeni girmelerini dikkate alması da bu hususta dikkat edilmesi gereken yerleşik bir davranışın bulunduğunu göstermektedir. Hadis kaynaklarımızın çoğunda Hz. Aişe'den rivayet edilen, Kabe'nin tamiri esnasında dışarıda bırakılan Hicr'in Kabe'ye dahil edilmemesi konusunda²⁷ Hz. Peygamberin gösterdiği dikkat sahabenin bu duruma işaret etmektedir. Bu bakımdan Hz. Peygamberin konu ile ilgili yasaklamalarını yerinde yasaklamalar olarak görmek ve kültürel bağımsızlığı sağlamaya yönelik gayretler olarak değerlendirmek, en doğru değerlendirme olacaktır. İnsanlara ve insanlığa karşı sevgi dolu bir Peygamberin sırf düşmanlık olsun diye bir takım yasaklamalar koyabileceği düşünülmemelidir.

II. EHL-İ KİTAB'A BENZEMENİN YASAKLANDIĞI HUSUSLAR

Bu konu ile ilgili hadislerin önemli bir kısmında "...benzemeyiniz" ifadesi açık bir şekilde bulunmakta bir kısmında ise ileride metinleri ele alırken de görüleceği gibi davranış hakkında bilgi verilerek benzeme yasaklanmaktadır. Bu bakımdan bizim benzemeyi emreden ve muhalefeti yasaklayan hadisler diye gruplandırdığımız metinlerin bir kısmında bazen her iki durum da ifade edilmektedir. Ancak biz gruplandırmayı metinlerin açık ifadeleri ile anlam ağırlıkları ve farklı rivayetlerde görülen ortak yönleri esas alarak yaptık. Bu hadisler ve ilgili oldukları konular şu şekildedir:

1. SAÇ ve SAKAL KONUSUNDA

a. Ağarmış Saçın ve Sakalın Renginin Değiştirilmesi Hakkında

Bu konuda kaynaklarımızda farklı sened ve metinlerle rivayet edilen çok sayıda hadis bulunmaktadır. Bunlardan Tirmizî (279/892)nin rivayeti şöyledir:

"Ebû Hurayra 'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: "Benzemiş saç ve sakalın rengini değiştiriniz, Yahudilere benzemeyiniz".²⁸

Bazı rivayetlerde yukarıya kaydettiğimiz metne "*ve'n-Nasarâ ve Hristiyanlara*" ifadesi de ilave edilmekte, Hristiyanlara benzemek de yasaklanmaktadır.²⁹

²⁵ Muslim, a.g.e., el-Mesâcid ve Mevâdiu's-Salât, 7, Had. No: 33 (I, 381-382); Ahmed b. Hanbel, a.g.e., V, 447-448.

²⁶ 7 A'raf, 138.

²⁷ Buhârî, a.g.e., el-İlm, 48 (I, 40-41); Muslim, a.g.e., el-Hac, 70, Had. No: 405 (II, 973); Ahmed b. Hanbel, a.g.e., III, 166, VI, 102.

²⁸ Tirmizî, Sunen, el-Libâs, 20, Had. No: 1752 (IV, 232). Ayrıca bk. Ahmed b. Hanbel, Musned, I, 165.

²⁹ Ahmed b. Hanbel, Musned, II, 261, 356, 499.

Yahudilerde, "ihtiyarlar geleneği"nin bulunduğu ve İsrâil oğullarının bugünkü kamu hukuku sistemine kavuşuncaya kadar bu ihtiyarların adli yetkilerinin olduğu, idarecilik yaptıkları ve toplumda dini otoriteye sahip oldukları bilinmektedir.³⁰ Ayrıca Tevrat'ta beyaz saç öven ifadeler mevcuttur.³¹ Bunlar bize, Yahudilerde beyaz saçla ilgili, onlara özel bir kültürün varlığını göstermektedir. Bazı rivayetlerde onların bu gelenekleri, açık bir ifadeyle belirtilmektedir.³² Bu bilgiler ışığında, Hz. Peygamberin yasakladığı benzemenin, Yahudi ve Hristiyanların kendilerine özel olan veya dinlerinden kaynaklanan davranış türü olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle bu hadisle yasaklanan davranış, Ehl-i Kitab'ın dinlerinin sembolü olan davranışta onlara benzemek ve onlara uymaktır.

b. Bazı Saç Şekilleri Hakkında

Hz. Peygamber, Müslümanlara Ehl-i Kitab'ın dini sembolleri durumunda olan bazı saç şekillerini yasaklamıştır. Bu konuda Ebû Davud (275/888) şu hadisi rivayet etmektedir:

"Haccac b. Hassân'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Enes b. Mâlik'in yanına girmiştik. Kız kardeşim Muğîre, bana şu haberi verdi: Sen, o zaman bir çocuktun, senin başının iki tarafında iki kol saç veya iki tutam alın saçı vardı. Hz. Peygamber, senin başını okşadı ve sana bereketle dua etti. Sonra da : "Şu iki kol saçı tıraş ediniz, yahut onları kesiniz, çünkü bu Yahudilerin âdetidir", buyurdu".³³

Bu hadiste, başın ön kısmında iki kol şeklinde saç bırakmanın Yahudilerin âdeti olduğu ifade edilmekte ve bu âdeti Müslümanların taklit etmesi yasaklanmaktadır.

Ebû Davud'un bu hadisten önce rivayet ettiği bir hadis daha vardır. Hz. Peygamber saçlarının bir kısmı tıraş edilip bir kısmı bırakılmış çocuk görmüş ve:

"Başın ya tamamını tıraş ediniz veya tamamını bırakınız", buyurmuştur".³⁴

Metinde kaza' kelimesi ile ifade edilen bu saç şeklinin yasaklanmasının sebebi Yahudilere benzemek şeklinde ifade edilmemiştir. Fakat Hz. Peygamberin kaza' dan nehyine dair hadisler kaynaklarımızda rivayet edilmekte³⁵ ve Fîrûzâbâdî (817/1414) kaza'ı, saçın tıraş edilirken bulut parçalarına benzer bir şekilde bırakıl-

³⁰ İbn Haldun, Mukaddime, I, 589; Hayrullah Örs, Musa ve Yahudilik, s. 308-309, 377, 394 İstanbul 1966; The Interpreter's Dictionary Of The Bible, IV, 685.

³¹ Kitab-ı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit, Levililer, XIX, 32 İstanbul 1988; Süleymanın Meselleri, XVI, 31, XX, 29. Aynı konuda İncil'de de bazı bilgiler tespit ettik, bk. Matta, XV, 2; Markos, VII, 3, 8-9.

³² İbn Sa'd, et-Tabakâtu'l-Kubrâ, I, 440 Beyrut 1960.

³³ Ebû Davud, Sunen, et-Teraccul, 15, Had. No: 4197 (II, 483).

³⁴ Ebû Davud, a.g.e., et-Teraccul, 15, Had. No: 4196 (II, 483).

³⁵ Buhârî, el-Câmiu's-Sahih, el-Libâs, 72 (VII, 60); Muslim, el-Câmiu's-Sahih, el-Libâs ve'z-Zîne, 31, Had. No: 2120 (III, 1675); Ebû Davud, a.g.e., et-Teraccul, 14, Had. No: 4193 (II, 482); Nesâî, Sunen, ez-Zîne, 5, Had. No: 5047-5048 (VIII, 130-131); İbn Mâce, Sunen, el-Libâs, 38, Had. No: 3637-3638 (II, 1201).

masına benzetilerek, bulut anlamında Kaza' denildiğini belirtmekte³⁶ Nevevî (676/1277) de bu tıraş şeklinin Yahudilerin âdeti olduğunu ileri sürmektedir.³⁷ Her iki saç şeklinin de, hem saçların ön kısmından iki boynuz gibi saç bırakmak, hem de başın etrafını tıraş edip üst kısmında bulut şeklinde saç bırakmak Yahudilerin dinî geleneklerinden olduğu için Hz. Peygamber tarafından yasaklandığı anlaşılmaktadır.

2. BİR ELBİSE İLE NAMAZ KILMA HAKKINDA

Kaynaklarımız yalnızca bir elbiseye bürünerek namaz kılmanın yasaklandığına dair şu hadisi rivayet ederler:

*"Abdullah b. Ömer'den rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir: Hz. Peygamber dedi ki, yahut Ömer dedi ki: "Sizden birinizin iki elbisesi varsa, namazı o iki elbise ile kılsın, eğer yalnız bir elbisesi varsa onu beline bağlasın, Yahudilerin büründüğü gibi bürünvermesin".*³⁸

Tercümede "bürünme" olarak ifade etmeye çalıştığımız iştîmâl, elbiseyi bütün bedene eli çıkaracak yer bırakmaksızın, sarmaktır.³⁹ Hattâbî (388/998)'nin bunu, elbiseyi bedene sarmak ve uçlarını kaldırmaksızın salıvermek olarak açıkladığı nakledilmektedir. Subkî (1352/1933) ise bu açıklamaya, elbiseden el çıkaracak yer kalmamasını da ilave etmektedir.⁴⁰

Bu hadisle "iştîmâl"ın yasaklandığı anlaşılmaktadır. Subkî, burada yasaklanan şeyin, bir elbise ile namaz kılmak olmadığını açıklamak gayesiyle, Ahmed b. Hanbel (241/855) 'in, Ebû Said el-Hudrî'den rivayet ettiği, Hz. Peygamberin bir elbise ile namaz kılanları bundan nehy etmediğine dair hadisi nakletmektedir.⁴¹ Nitekim metinden de bu durum anlaşılabilir. Çünkü yasaklanan tek bir elbise ile namaz kılmak değil, Yahudilerin büründükleri gibi bürünmektir. Metinle dikkat çekilen hususun ibadet esnasında Yahudilerin ibadetlerinde giyindikleri tarzda giyinmek, yani bu hususta onlara benzememek olduğu anlaşılmaktadır.

3. İŞARETLE SELÂM VERME HAKKINDA

Tirmizî, selâm verme konusunda Yahudi ve Hristiyanlara benzemeyi yasaklayan şu hadisi rivayet etmektedir:

"Amr b. Şuayb b. Muhammed b. Abdullah'ın, dedesi (Muhammed b. Abdullah'dan) rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bizden başka-

³⁶ Firûzâbâdî, el-Kâmusu'l-Muhîd, s. 970 Beyrut 1987.

³⁷ Nevevî, a.g.e., XIV, 101.

³⁸ Ebû Davud, a.g.e., es-Salât, 82, Had. No: 635 (I, 227). Hadisin diğer rivayetleri için bk. Beğavî, Şerhu's-Sunne, II, 423-424 Beyrut 1983.

³⁹ Firûzâbâdî, el-Kâmus, s. 1319.

⁴⁰ Subkî, el-Menhel, V, 25.

⁴¹ Subkî, a.y.

sına benzemeye çalışan bizden değildir. Yahudilere ve Hristiyanlara benzemeyin, Yahudilerin selâmı parmaklarla, Hristiyanların selâmı da eller ile işaret etmektir".⁴²

Tirmizî, hadisi rivayet ettikten sonra, " bu hadisin senedi zayıftır" demektedir. Başka bilginler de aynı doğrultuda görüş açıklamışlardır.⁴³

Bizim inceleme imkânı bulabildiğimiz hadisler içerisinde bu konuda başka sahih bir metin de bulunmadığından, bu hususta Yahudi ve Hristiyanlara benzemenin yasaklanmadığı anlaşılmaktadır.

4. PEYGAMBERLERİN KABİRLERİNİ MESCİT EDİNME HAKKINDA

Hz. Peygamber, Yahudi ve Hristiyanların, peygamberlerinin kabirlerini mescit edindiklerini haber vermiş ve Müslümanlara bu davranışı yasaklamıştır. Kaynaklarımızda bu konuda çok rivayet bulunmaktadır. Bunlardan ikisi şöyledir:

"Abdullah b. Abbas ve Aişe'den rivayet edildiğine göre, şöyle demişlerdir: Hz. Peygamber (vefatıyla sonuçlanan) hastalığa yakalandığında, hamîsa denilen bir örtüyle yüzünü örterdi. Hastalık şiddetlendiğinde biz onu, yüzünden kaldırırdık. O: "Peygamberlerinin kabirlerini mescit edinen Yahudi ve Hristiyanlara, Allah lanet etsin", diyordu. Hz. Aişe: onların yaptıkları gibi yapmaktan sakındırıyordu, demiştir".⁴⁴

Bu konuyla ilgili bir diğer metin de şöyledir:

"Ebû Hurayra'dan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah, Yahudileri kahretsin, onlar peygamberlerinin kabirlerini mescit edindiler".⁴⁵

Bu metinlerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber Müslümanlara, Yahudi ve Hristiyanlara benzeyerek peygamberlerin kabirlerini mescit edinmeyi yasaklamıştır.

Rivayetlerden bazılarında resim ve heykellerden söz edildiği için mescitlerin resim ve heykellerle süslenmesi de yasaklanmıştır.⁴⁶ Söz konusu metinlerdeki resim ve heykellerden kasıt, bugün de kiliselerde gördüğümüz Hz. İsa'nın heykeli ve kilise büyüklerine ait kiliselerin duvarlarına yapılan resimlerdir. Çünkü Hristiyanlar, bu resimlere saygı göstermekte ve onları tazim etmektedirler. Hz. İsa'nın heykelinin karşısında durarak dua etmek, Tanrı önünde durarak dua etmek kabul edildiğinden ve bu davranış puta tapıcılığı andırdığı için İslâm, bu türlü davranışları ya-

⁴² Tirmizî, Sunen, el-İstizân ve'l-Edeb, 7, Had. No: 2695 (V, 56-57).

⁴³ Suyutî, el-Câmiu's-Sağîr, II, 144 Kahire ty.; Munâvî, Feyzu'l-Kadîr, V, 384-385 Beyrut ty.; İbnu'l-Arabî, Ârizatu'l-Ahvezî, X, 171 Kahire 1352.

⁴⁴ Buhârî, el-Câmiu's-Sahih, el-Enbiyâ, 50, (IV, 144); Nesâî, Sunen, el-Mesâcid, 13, Had. No: 701-702 (II, 40-41); Ahmed b. Hanbel, Musned, I, 218.

⁴⁵ Ebû Davud, Sunen, el-Cenâiz, 76, Had. No: 3227 (II, 235).

⁴⁶ Buhârî, el-Câmiu's-Sahih, es-Salât, 48 (I, 110-111). Ayrıca bk. Buhârî, a.g.e., el-Cenâiz, 71 (II, 93), el-Meğâzî, 83 (V, 140); Muslim, el-Câmiu's-Sahih, el-Mesâcid ve Mevakuu's-Salât, 3, Had. No: 528-531 (I, 375-376); Nesâî, Sunen, el-Mesâcid, 13, Had. No: 701-702 (II, 41-42).

saklamıştır. Hz. Peygamberin konunun üzerinde titizlikle durmasının sebebi ise toplumun, puta tapıcılıktan yeni kurtulmuş olmasından ve her an geri dönme tehlikesi bulunduğu gündür. Nitekim sahabe zaman zaman Hz. Peygamberden, eski inançlarının etkisi ile bir takım isteklerde bulunuyorlardı.⁴⁷ Bu nedenle Hz. Peygamber çok korkutucu bir üslupla meşcitlere aziz resmi ve peygamber heykelinin yapılmasını yasaklamıştır. Tarihte Yahudilerin hadiste haber verilen türden adetlerinin bulunduğu bilinmektedir.⁴⁸

Hz. Peygamberin bu hadislerde ifade edilen yasaklamasına rağmen kendi kabrinin meşcit dahilinde bulunmasından hareketle, Müslümanların söz konusu yasağa aykırı hareket ettikleri sanılmamalıdır. Çünkü bu hadisler ile bundan sonra ele alacağımız konudaki hadislerle yasaklanan davranışın, vefat ettikleri yere defnedilen peygamberlerin kabirlerinin bulunduğu yerde, önce meşcit yok iken sonradan meşcit inşa edilmesi ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamberin kabrinin meşcid içinde kalması aynı şey olmadığı gibi, bu yasak kapsamında da değildir. O'nun medfun bulunduğu Mescidu'n-Nebî, ne kendisi orada vefat ettiği için, ne de kabri orada bulunduğu için bina edilmiştir. O, daha hayatta iken meşcit mevcuttu ve kendisi tarafından yapılmıştı. Kaldı ki O'nun kabri önceleri meşcit değil, meşcide bitişik olan Hz. Aişe'ye ait bir odaydı. İlerleyen zaman içinde dar gelen meşcit genişletilmiş ve kabri meşcit içinde kalmasına sebep olmuştur.⁴⁹ Her ne kadar bu durum Hz. Peygamberin vefat ettiği yere defnedilmesi hususunda Ehl-i Kitap inancına benzeyen bir davranış gibi görünmekte ise de, yukarıda zikrettiğimiz hadislerdeki yasağa benzeyen bir tarafı bulunmamaktadır. Çünkü hadislerle yasaklanan davranış, bir peygamberin vefat ettiği yere defnedilip önce meşcit olmayan bu yerin sonra peygamber burada vefat ettiği ve kabri burada bulunduğu için meşcit edilmesidir.

III. EHL-İ KİTABA MUHALEFET ETMENİN EMREDİLDİĞİ HUSUSLAR

1. CUMARTESİ GÜNÜ ORUÇ TUTMA HAKKINDA

Ebû Davud, bu konuda bir alt başlık açmış ve "Cumartesi Gününü Oruç Tutmaya Tahsis Etmeyi Yasaklama Babı" adını verdiği başlık altında şu hadisi rivayet etmiştir:

"Abdullah b. Busr'un kız kardeşi Sammâ'dan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Size farz kılınan müstesna, Cumartesi günü oruç tut-

⁴⁷ Muslim, a.g.e., el-Mesâcid ve Mevâdiu's-Salât, 7, Had. No: 33 (I, 381-382); Ahmed b. Hanbel, a.g.e., V, 447-448.

⁴⁸ Aynî, Umdetu'l-Kârî, IV, 172-174, Beyrut ty.

⁴⁹ Hz. Peygamberin kabrinin tarihi hakkında geniş bilgi için bk. Kamil Miras, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, IV, 612-616, Ankara 1976.

mayın. Sizden biriniz, üzüm çöplerinden veya ağaç dalından başka bir şey bulamazsa, bunları çiğnesin".⁵⁰

Cumartesi gününü takdis, Yahudiliğin şiarı olduğundan, farz olan hariç olmak üzere, bu güne tahsis ederek oruç tutmanın yasaklandığını görmekteyiz. Ahmed Abdurrahman es-Sââtî, bu yasaktan muradın, Yahudilere muhalefet etmek olduğunu belirtmektedir.⁵¹ Ebû Davud ve Sehârenfûrî (1346/1927), hadisin mensuh olduğu kanaatinde idirler.⁵² Fakat bu nesh, hükmün tamamıyla kaldırılması anlamında değil, Ramazan ayı dışında Cumartesi gün oruç tutulacaksa Pazar veya Pazartesiyle birlikte oruç tutulması şeklinde anlaşılması ve uygulama da bu doğrultuda yürütülmüştür. Nitekim Ebû Davud da " Bu Konuda Ruhsat" adıyla açtığı alt başlıkta, Cumartesi öncesinden başlanılarak Cumartesi günü oruç tutulabileceğine işaret ettiği, bir hadis nakletmekte ve başka değerlendirmelerde bulunmaktadır.⁵³

2. AŞÛRE ORUCU HAKKINDA

Hadis kaynaklarımız, aşûre konusunda çok sayıda hadis ihtiva etmektedir. Bizim konumuz aşûreyi her yönüyle incelemek olmadığından, yalnızca aşûre konusunda Yahudi ve Hristiyanlara uymayı yasaklayan hadisleri ele alacağız. Bu konuyla ilgili olarak Yahudilere uymayı yasaklayan şu hadis nakledilmektedir:

"Abdullah b. Abbas'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: "Aşûre günü oruç tutunuz ve bir gün önce başlayarak yahut bir gün sonrasını da ilave ederek Yahudilere muhalefet ediniz".⁵⁴

Tirmizî, aşûre orucu hakkında İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmektedir:

"Aşûre orucunu, Muharrem'in dokuzuncu ve onuncu günleri tutunuz, Yahudilere muhalefet ediniz".⁵⁵

Mübârekfûrî (1353/1934), bu hadisi Tirmizî'den başka tahric edeni bilmediğini belirtmekte ve Muslim'in şu rivayetini nakletmektedir:

"Abdullah b. Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hz. Peygamber, aşûre günü oruç tutup ashaba da tutmalarını emrettiğinde: Allah'ın Rasulü! aşûre Yahudi ve Hristiyanların hürmet ettikleri bir gündür, dediler. Hz. Peygamber: "Öyleyse inşaallah biz, gelecek sene dokuzuncu gün de tutarız", buyurdu. Abdullah b. Abbas dedi ki: Hz. Peygamber, gelecek seneye ulaşmadan vefat etmişti".⁵⁶

⁵⁰ Ebû Davud, Sunen, es-Siyâm, 51, Had. No: 2421 (I, 736). Ayrıca bk. Tirmizî, Sunen, es-Savm, 43, Had. No: 744 (III, 120); İbn Mâce, Sunen, es-Siyâm, 38, Had. No: 1726 (I, 550); Ahmed b. Hanbel, Musned, VI, 368-369; Dârimî, Sunen, es-Savm, 40, Had. No: 1756 (II, 32).

⁵¹ Ebu Davud, Sunen, es-Siyâm, 51, Had. No: 2421 (I, 736); Sehârenfûrî, Bezlu'l-Mechud, XI, 275-277 Beyrut ty. Sââtî, Buluğu'l-Emânî, X, 151.

⁵² Ebû Davud, Sunen, es-Siyâm, 51, Had. No: 2421 (I, 736); Sehârenfûrî, a.y.

⁵³ Ebû Davud, Sunen, es-Siyâm, 52, Had. No:2422 (I,736-737)

⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, Musned, I, 241.

⁵⁵ Tirmizî, Sunen, es-Savm, 50, Had. No: 755 (III, 129).

⁵⁶ Mübârekfûrî Tuhtetu'l-Ahvezî, III, 461 Beyrut ty. Ayrıca bk. Muslim, el-Câmiu's-Sahih,es-Siyâm, 20, Had. No: 1134 (II, 797-798).

Hız. Peygamberin bu sözlerinden, Muharrem'in onuncu gününü dokuzuncu güne nakletmeyi mi, yoksa dokuzuncu günü onuncu güne ilâve etmeyi mi kastettiği anlaşılammış ve ihtilaf edilmiştir.⁵⁷

Aliyyu'l-Kârî (1014/1605), Hız. Peygamberin aşûre konusundaki muhalefeti emretmesinin umumi olmadığını belirtmekte ve :“Umumi olsaydı tamamen terk eder, inşaallah gelecek sene dokuzuncu gün de tutarız, buyurmazdı” demektedir.⁵⁸

Bu hadislerden Hız. Peygamber tarafından aşure orucunun tutulması konusunda Yahudilerden farklı davranılmasının istendiği anlaşılmmaktadır.

3. CENAZE DEFNEDİLİRKEN OTURMA HAKKINDA

Hız. Peygamberin, cenaze kabre konuluncaya kadar oturmadığı, fakat daha sonra Yahudilere muhalefeti emredip *oturduğu* hakkında şu hadis rivayet edilmektedir:

*“Ubâde b. es-Sâmit'ten rivayet edildiğine göre, Hız. Peygamber, cenazeler kabre konuluncaya kadar ayakta dururdu. Ona bir Yahudi haham rast geldi: Biz de böyle yaparız, dedi. Bunun üzerine Hız. Peygamber oturdu ve: “Oturunuz, onlara muhalefet ediniz, buyurdu”.*⁵⁹

Tirmizî hadisi rivayet ettikten sonra, “bu hadis garîb'tir. Bişr b. Râfi' hadiste kuvvetli değildir” demiş; Sindi de “ isnadı garîbtir denildi”, ifadesiyle hadisin durumuna işaret etmiştir.⁶⁰

Buhârî, bu hadisin Muhammed b. Beşşâr – Nasr b. Ali – Safvân b. İsâ – Bişr b. Râfi' – Abdullah b. Süleyman – Süleyman b. Cünâde tarikiyle rivayetinin munkur olduğunu belirtmekte ve şu sened ve metinle rivayet etmektedir:

“Süleyman b. Ebû Umeyye ed-Devsî'den, o babasından, o da Ubâde b. es-Sâmit'ten rivayet ettiğine göre, Ubade b. es-Sâmit şöyle demiştir: Önceleri Hız. Peygamber, cenaze defninde, ölü kabre konuluncaya kadar oturmazdı. Daha sonra, “Yahudilere muhalefet edin” demiştir.”⁶¹

Buhârî'nin sahih kabul ettiği anlaşılmm bu rivayette, Hız. Peygamberin emri önemli bir üslup inceliği ihtiva etmektedir. Daha önce kaydettiğimiz, Ebû Davud, Tirmizî ve İbn Mâce'nin, garîb olan rivayetlerinde sanki, sırf tepki olsun diye ortaya konulmuş bir tavır gibi görülmektedir. Fakat o rivayet garîb ve munkur olup merduttur. Buhârî'nin rivayetinde ise bilimsel adıyla “ters tepki” davranışı olarak kabul edilebilecek bir davranışı ifade eden lafızlar yoktur. Bu üslup da göstermektedir ki

⁵⁷ Nevevî, el-Minhâc, VIII, 12; Mübârekfûrî, a.g.e., III, 461.

⁵⁸ Aliyyu'l-Kârî, Mirkâtu'l-Mefâtiħ, II, 537-538 Kahire 1309.

⁵⁹ Ebû Davud, Sunen, el-Cenâiz, 47, Had. No: 3176 (II, 221-222). Hadisin diğer rivayetleri için bk. Tirmizî, Sunen, el-Cenâiz, 35, Had. No: 1020 (III, 340); İbn Mâce, Sunen, el-Cenâiz, 35, Had. No: 1545 (I, 493).

⁶⁰ Tirmizî, a.y.; İbn Mâce, a.y.

⁶¹ Buhârî, Kitabu'd-Duafâ es-Sağîr, s.55, Beyrut 1986.

Hız. Peygamber muhalefeti emrederken-kesinlikle bir kin ve nefretle değil, kendi amacı olan İslâm'ı yeryüzünde ikame etme ve bu işi sekteye uğratan bir takım fiillere karşı da tedbir almak için böyle bir davranış içerisine girmiştir.

Bu arada Ca'berî (732/1331)'nin, cenaze yere veya kabre konuncaya kadar oturmayı emreden hadislerin, nesh edildiğini belirtmesi, bu uygulamanın-geçici bir süre için icra edildiğini göstermektedir.⁶²

Yahudilerin cenaze yere veya kabre konuncaya kadar oturmama geleneklerinin mevcut olduğunu ve onların inancında, cenazenin defnedildikten sonra oturmanın özel bir nitelik taşıdığını belirtmeliyiz.⁶³ Başka bir deyişle Hz. Peygamberin geçici de olsa muhalefet edilmesini istediği davranış Yahudiler arasında hem mevcut idi, hem de dinî nitelik taşımaktaydı. Hz. Peygamber de zaten bu sebeple muhalefeti emretmiştir.

4. SAÇ VE SAKALIN BOYANMASI HAKKINDA

Buhârî, Hz. Peygamberin saç ve sakalı boyamayı emrettiğine dair şu hadisi rivayet etmektedir:

"Ebû Hurayra'dan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Yahudi ve Hristiyanlar beyazlaşmış saç ve sakalı boyamazlar, onlara muhalefet ediniz".⁶⁴

Yahudilerde önemli yetkilere sahip, başka devletlerin hakimiyetinde iken bile, hukukî işlerini yürüten, evlenme ve boşanmalarını akdeden, çocukların eğitim ve öğretimlerini düzenleyen bir "ihtiyarlar geleneği" bulunmaktadır. Kur'an, şu ayetle bu geleneğe işaret etmektedir:

"Rabbânîler ve hahamların, onları günah söz söylemekten, haram yemekten menetmeleri gerekmez miydi? Yaptıkları şey ne kötüdür".⁶⁵

Bu ayette belirtildiğine göre Yahudiler, âlimler ve ahbâr'a itaatla o kadar ileri gitmişlerdi ki, onların helal kıldıklarını helal, haram kıldıklarını da haram kabul ediyorlardı.⁶⁶ Yahudi alimlerinin toplumu nasıl yönlendirdiklerine dair Bakara ve Âl-i İmrân surelerinde başka örnekler de verilmektedir. İslâm, Yahudilik ve Hristiyanlığın din adamlarının, dini değiştirmelerini protesto etmekte ve onları tashihe çalışmaktadır. İşte Hz. Peygamberin beyaz saç konusundaki uyarıları, Yahudi dininde çok önemli yetkilere sahip din adamlarının dini sembolleri olan bu hususta, Müslüman-

⁶² Ca'berî, Rusûhu'l-Ahbâr fî Mensûhi'l-Ahbâr, s. 315-317, Beyrut 1988.

⁶³ Hayrullah Örs, Musa ve Yahudilik, s. 395.

⁶⁴ Buhârî, el-Câmiu's-Sahih, VII, 57. Ayrıca bk. Buhârî, a.g.e., IV, 145-146; Müslim, el-Câmiu's-Sahih, III, 1663; Ebû Davud, Sunen, II, 484; Nesâî, Sunen, ez-Zîne, 14, Had. No: 5069 (VIII, 137), ez-Zîne, 64, Had. No: 5238 (VIII, 185); İbn Mâce, Sunen, el-Libâs, 32, Had. No: 3621 (II, 1196); Ahmed b. Hanbel, Musned, II, 240, 309, 401. Hadisin diğer varyantları için bk. Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, V, 158-164.

⁶⁵ 5 Mâide, 63.

⁶⁶ Hâzin, Lubâbu't-Te'vil, II, 233 Kahire ty.

ların dikkatini çekmekten, dini yanlış yorum ve tahriflerle değiştiren ihtiyarların etkisine karşı Müslümanları korumaktan ibarettir.

5. GİYİM-KUŞAM HAKKINDA

Bu konuda Ahmed b. Hanbel şu hadisi rivayet etmektedir:

"Bir gün Hz. Peygamber, Ensardan sakalları beyazlaşmış bir grup ihtiyarın karşısına çıktı ve : Ensar topluluğu! Sakallarınızı kırmızıya veya sarıya boyayınız, Kitap Ehline muhalefet ediniz, dedi. Râvî dedi ki, biz: Allah'ın Rasulü! Kitap Ehli sirval/ pantolon giyer, izar giymez, dedik. Hz. Peygamber: Siz, sirval de giyin, izar da, Kitap Ehline muhalefet edin, dedi. Biz: Allah'ın Rasulü! Kitap Ehli mest/ huff giyer, ayakkabı giymez, dedik, Hz. Peygamber ise: Mest de giyin, ayakkabı da. Kitap Ehline muhalefet edin, buyurdu. Biz: Allah'ın Rasulü! Kitap Ehli sakallarını kısaltır ve bıyıklarını salıverir, dedik, Hz. Peygamber ise: Sakallarınızı salıverin, bıyıklarınızı kısaltın, Kitap ehline muhalefet edin" dedi".⁶⁷

Bu hadisle Hz. Peygamber, Ehl-i Kitap'ın giydiği mest, ayakkabı, pantolon ve izar giyilmesine izin vermekte, fakat bu hususlarda Kitap Ehline muhalefet edilmesini emretmektedir.

Hz. Peygamberin hem Kitap Ehlinin bu fiillerini yapmaya izin vermesi, hem de onlara muhalefet etmeyi emretmesini iyi değerlendirmek gerekmektedir. Demek ki Hz. Peygamber, bu hadiste zikredilen hususlarda Kitap Ehlinin yaptıklarını yasaklamayıp bunlara izin vermekle beraber, daha önce de ifade etmeye çalıştığımız gibi, onlardan farklı olunmasını istemektedir.

6. AYAKKABI İLE NAMAZ KILMA HAKKINDA

Kaynaklarımızda ayakkabıyla namaz kılıp bu konuda Yahudilere muhalefet etmeyi emrederek onlara uymayı yasaklayan hadisler bulunmaktadır. Bunlardan Ebû Davud'un rivayeti şöyledir:

"Şeddâd b. Evs'in babasından rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Yahudilere muhalefet edin, onlar ayakkabı ve mestleri ile namaz kılmazlar".⁶⁸

Ali el-Mutteki (975/1567) de Beyhaki (458/1066)nin Şuabu'l-İman'ından Ebû Umâme'nin şu rivayetini nakletmektedir:

"Ayakkabı giyin, mest kullanın, Kitap Ehline muhalefet edin".⁶⁹ Ancak bu rivayetin, bir önceki başlıkta incelediğimiz Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği uzun hadisin bir bölümü olduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, Musned, V, 264-265.

⁶⁸ Ebû Davud, Sunen, es-Salât, 89, Had. No:652 (I, 232). Diğer rivayetler için bk. Suyutî, el-Câmiu's-Sağir, II, 3.

⁶⁹ Ali el-Mutteki, Muntahabu Kenzi'l-Ummâl (Ahmed b. Hanbel'in Musned'i kenarında), VI, 232, Beyrut 1985. Ayrıca bk. Heysemî, Keşfu'l-Estâr, I, 287, .

Hz. Peygamberin namaz kılarken zaman zaman ayakkabı giydiğine dair rivayetler bulunmaktadır.⁷⁰

İbn Hibban (354/965) ın bu hadise "*nasârâ*" kelimesini de ilave ederek rivayet ettiği kaynaklarımızda açıklanmaktadır.⁷¹

Naklettiğimiz ilk hadise gelince, Yahudilikte ayakkabıyla ibadet etmemeyi emreden dinî kural, bugün elde mevcut Tevrat'ta vardır.⁷² Konuyu İstanbul Hahambaşılığı'na sorduk. Bize, Hz. Musa'ya ayakkabılarını çıkarmasının emredildiği Tûr Dağı'nda geçen olaydan bahsedildi ve bu sebepten eskiden ayakkabıyla ibadet edilmediği ama bu geleneğin şimdi terk edildiği belirtildi. Hz. Musa'nın sözü edilen bu kıssası Kur'an-ı Kerîm'de de bulunmaktadır.⁷³ Anlaşılan Yahudiler bu emri, bir süre ibadetlerinde gelenek olarak sürdürmüşler fakat daha sonra terk etmişler ve gelenek zamanımıza ulaşamamıştır. Hz. Peygamberin ifadelerinden anlaşıldığına göre ise, uygulama İslâm'ın ilk dönemlerinde hâlâ varlığını sürdürmekteydi ve Müslümanların Yahudilerden farklı geleneklere sahip olmaları istendiğinden bu hususta farklı davranılması emredilmiştir.

Hz. Peygamber bize, Yahudilerin bu hadiste ifade edilen geleneklerine muhalefet etmemizi emrederken yalnızca, ayakkabıyla namaz kılma yasağının İslâm'da bulunmadığını açıklamıştır, yahut hadisi böyle anlamak daha doğru olur. Çünkü O, her namazda uyulması gereken bir rûkun olarak emretmemiş ayakkabıyla da namaz kılınabileceğini belirtmiştir.

SONUÇ

Hadis kaynaklarımızda Müslümanları Ehl-i Kitap hakkında yönlendiren bir takım metinler bulunmaktadır. Bunların bir kısmı Hz. Peygambere ait, bir kısmı da sahabe ve daha sonraki nesle ait metinlerdir. Geleneksel anlayışta bunların hepsi hadis çeşitlerinden birine dahil kabul edilmişse de, biz tebliğimizde yalnızca Hz. Peygambere ait metinleri inceleme konusu yaptık. Hz. Peygambere ait olan metinlerin ise, sahih olmaları, başka bir deyişle O'na ait olduklarının kesin olması ve doğru anlaşılması gibi problemleri bulunmaktadır. Bu bakımdan biz tebliğimizde geleneksel anlayışta sahih kabul edilen ve daha sonra da metinlerin bu özelliklerinin eleştirilmemiş olanlarını ele aldık. Bu özellikte olmayan fakat ilim çevrelerince hadis olarak bilinen birkaç metni de söz konusu ederek, durumunu açıklayıp metinleri ilgili oldukları konular açısından gruplandırdık.

Hz. Peygamber, konumuzla ilgili hadislerde Ehl-i Kitap'a benzemeyi yasaklayıp

⁷⁰ Buhârî, el-Câmiu's-Sahih, el-Libâs, 37 (VII, 48-49); Ebû Davud, Sunen, es-Salât, 90, (I, 232); Nesâî, Sunen, el-İmamet, 24, Had. No: 773 (II, 74); İbn Mâce, Sunen, İkâmetu's-Salât ve's-Sunnetu fihâ, 66, Had. No: 1037-1039 (I, 330); İbn Sa'd, Tabakât, I, 478-482.

⁷¹ Beğavî, Şerhu's-Sunne, II, 443; İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, I, 415; Munâvî, Feyzu'l-Kadir, III, 341.

⁷² Kitab-ı Mukaddes, Tevrat, Çıkış, III, 5; Yeşu, V, 15; Rut, IV, 7.

⁷³ 21 Taha, 11-12.

onlara muhalefet etmeyi emretmektedir. Bu yönlendirmeleriyle O, Müslümanların, sosyal ve kültürel bakımdan kendilerinden zengin ve üstün gördükleri, önemli derecede etkilenip taklit ettikleri bu toplumların, kültürel etkisinden onları kurtararak kendilerine özel bir İslâm kültürü oluşturmayı, Müslümanları da bu kültür ile donatmayı hedeflemiştir.

Kültürün, özellikle de maddi kültür denilen görülen kültürün, toplumların var olmaları ve varlıklarını sürdürmelerindeki rolü çok önemlidir. Çünkü kültürün bu çeşidinin taklidi toplumların birbirini bu yolla etkilemesi çok kolay gerçekleşmektedir. Öz kültürünü yitiren toplumlar varlıklarını kaybederler ve bu toplumlar için artık ne siyasi ne de coğrafi bir bağımsızlık arama ihtiyacı söz konusu olmaz. Kültürel bağımsızlık toplumların varlığını sürdürmelerinin en önemli iki şartı olan siyasi ve coğrafi bağımsızlıktan bile önce gelmektedir. Bu bakımdan varlıklarını sürdürmek isteyen toplumların bu hususları göz ardı etmemesi gerekir.

Ehl-i Kitab hakkında bir takım yönlendirmeleri içeren hadisleri bu bağlamda değerlendirmek, onların ışık tuttuğu problemi bu açıdan ele almak gerekmektedir. Söz konusu metinleri, toplumlar arası düşmanlığa kaynak oluşturan ve buna teşvik eden yönlendirmeler olarak görmek yanlış olur. Kaldı ki Hz. Peygamber bu hadislerde her konuda değil, bazı dış görünüşle ilgili durumlardan, yalnızca bu toplumların kendi dinlerinde önemli yeri olan, toplumsal etkiye sahip dini sembollerinde Ehl-i Kitab'tan farklı olmayı emretmiş, bu arada bazı dini uygulamalarda da onların taklit edildiğinin sanılmaması için bir takım uyarılarda bulunmuştur.

Onlara benzemeyi yasakladığı hususları hiç benzememek şeklinde anlamak doğru değildir, çünkü bu zaten mümkün değildir. Nitekim Hz. Peygamber, Ehl-i Kitab'ın giyim kuşamından bir kısmının Müslümanlar tarafından giyilip giyilemeyeceğini soran sahabeye giyilebileceğini, açık açık söylemiş, fakat Müslümanların onlardan farklı olmasını da istemiştir. Bu arada, O'nun, Ehl-i Kitab'a benzemeyi yasakladığı sanılan "*Men teşebbehe bikavmin fehuve minhum / kim bir kavme benzerse o da onlardandır*" hadisini Hz. Peygamber, sanıldığı gibi maddi kültürdeki benzeme ile ilgili olarak değil, Müslümanlara karşı savaşarak düşmanlık eden müşrikleri savaşa cesaret edememeleri için tehdit maksadıyla söylemiştir.

Tebliğimizde ele alınan hadislerden sempozyum konumuzla ilgili olarak özetle şunu söyleyebiliriz. Devletimizin Avrupa Birliği'ne girmesinin dini boyutu konusunda hadislerden kaynaklanan bir problemin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu hadislerdeki yönlendirmelerle oluşturulan veya oluşturulmuş olması gereken bize özel kimliğin varlığının sürdürülmesinin toplumumuzun varlığını sürdürmesi ile eş değerde olduğu bilinmelidir. İbn Haldun'un taklit konusundaki tespitlerini konumuzla ilgili olarak ele alacak olursak, Avrupa Birliği'ne giren Türkiye'nin, Birliğin diğer üyeleri olan devletlerin halklarını kendi halkının taklit etmemesi ve onların kültürleri içinde yok olmaması için güçlü, imrenilir bir durumda olması gerekmektedir. Çün-

➤ Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Girişinin Din Boyutu Sempozyumu

kü böyle bir durumda olan toplumun başkasını taklit etmesine ihtiyaç bulunmaz ve sonuçta varlığını daima sürdürür. Aksi takdirde Endülüs Devleti halkının durumuna düşmek, onların akıbetine uğramak kaçınılmazdır. Zira kültürde durağanlık yoktur, her kültür ya alıcı veya vericidir. Yalnızca alıcı durumunda olmamak için, Avrupa Birliği'ne girecek olan Türkiye'nin girmeden önce ve girdikten sonra kültür konusuna önem vermesi, çok çalışarak önder devletlerden olması gerekmektedir.

Saygılarımla...